

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА
НА ЈУГОСЛОВЕНСКОМ РАТИШТУ ПРЕ ПРОБОЈА
СРЕМСКОГ ФРОНТА

У 1945. години, после ослобођења југоисточних делова земље, на југословенском простору отпочиње друга етапа завршних операција, тј. Народноослободилачка војска Југославије отпочиње свој последњи удар за коначно ослобођење земље. Тадашњу ситуацију у Југославији карактерише општи полет НОБ-а, који мобилише све потенцијале земље у одлучну битку; ослобођење је основни задатак.³⁵⁰⁾

Убрзо после ослобођења Београда, у овај град су дошли ЦК КПЈ, Врховни штаб НОВ и ПОЈ, Председништво АВНОЈ-а и Национални комитет ослобођења Југославије, са Јосипом Брозом Титом на челу. Они су убрзали спровођење у дело свих мера потребних за даље вођење рата и плански усклађивали све ратне напоре за коначно ослобођење Југославије. У том периоду главнина снага НОВ и ПОЈ имала је пространу и стабилну стратегијску позадину, са потпуно развијеним органима војне и народне власти, који су омогућавали нормализовање привредног и политичког живота, и на које се могло сигурно ослонити.

Полазећи од оцене да усвајање препоруке Јалтске конференције о Југославији води њеном међународном признању, маршал Тито је 7. марта 1945. образовао Привремену владу Демократске Федеративне Југославије. Она је у Декларацији од 9. марта, поред осталог, истакла да је њен главни задатак коначно ослобођење и прикључење Југославији територија које су јој после првог светског рата неправедно отуђене и, у вези с тим, јачање оружаних снага. Тај реалистички дипломатски став маршала Тита довео је до веома значајних међународних резултата. Убрзо је уследило признавање те владе од савезника

350) Фабијан Трго, наведени реферат, стр. 26.

и многих других неутралних земаља. Тиме су, углавном, обезбеђени сви потребни стратегијски, материјални и политички услови да Југословенска армија, у пролеће 1945, пређе у последњу офанзиву за коначно ослобођење преосталог дела етничке територије Југославије.³⁵¹

Ослонцем на ослобођени део Југославије и мерама Националног комитета ослобођења Југославије за нормализацију привредног и политичког живота на овој територији, створени су услови да се приступи реорганизацији НОВ и ПОЈ у армију савременог типа. Осим тога, на то су утицали и све повол>нији услови у људском и материјалном фактору. Са ослобођењем дела Југославије стизали су нови борци. И тако, припремајући се за последњу етапу за ослобођење земље, Врховни командант је реорганизовао НОВЈ, формиравши крупне стратегијске јединице.

Реорганизација је почела крајем 1944. Најважнији догађај у тој реорганизацији наступио је онда када су 1. јануара 1945. наредбом Врховног команданта НОВ и ПОЈ образоване 1, 2. и 3. армија, а 1. марта и 4. армија. Формирање 5. армије предвиђено је наредбом Врховног команданта од 5. маја 1945. у Македонији. Првог марта 1945. НОВ и ПОЈ преименована је у Југословенску армију (ЈА), а Врховни штаб у Генералштаб ЈА. Иетом одлуком је Морнарица НОВЈ преименована у Југословенску морнарицу. Реорганизација је захватила и корпусе, дивизије и бригаде, као и родове и службе. Гледајући у целини, по обиму и квалитету, промене које су настале у нашим оружаним снагама пред завршну офанзиву ЈА за ослобођење Југославије непобитно показују да је ЈА израела у модерно опремљену, технички оспособљену и кадровски монолитну савремену армију сличну свим савезничким армијама с краја другог светског рата.

Нова Југославија је у завршној савезничкој офанзиви против немачког Вермахта имала крупне оружане снаге: четири армије (касније и пета), 12 корпуса, 62 дивизије, 283 бригаде, 37 партизанских одреда, 21 корпусну војну област, 93 команде подручја, 13 команди градова и 465 команди места, укупно око 800.000 бораца. Када је почела општа офанзива ЈА, још увек је постојало 12 штабова корпуса, али је у току марта и априла расформирано седам (2, 5, 6, 8, 11, 12. и 15). До краја рата остали су штабови 3, 7.

³⁵¹) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 533-536; др Урош Костић, наведена књига, стр. 34-35.

9. и 10. корпуса Штаб4. оперативне зоне Словеније. Штабови армија непосредно су командовали дивизијама, изузев у позадини фронта, па су штабови корпуса који нису били расформирани имали улогу координатора у извршавању оперативних задатака.

По броју војника на европском ратишту, у Антихитлеровској коалицији, Југословенска армија је била четврта - после совјетске, америчке и британске армије, а испред француске, канадске, пољске, румунске, бугарске и чехословачке војске и осталих. У Антихитлеровској коалицији са Црвеном армијом и западним савезницима једино је ЈА имала самосталан део стратегијског фронта у општем последњем јуришу против нацистичке Немачке. Југословенска армија је била потпуно самостална, под сопственом Врховном командом, која је на највишем нивоу усклађивала борбена дејства са совјетским и англо-америчким врховним командовањем. Оружаним снагама нове Југославије командовао је врховни командант Југословенске армије маршал Југославије Јосип Броз Тито, чијом је заслугом и изграђена тако модерна армија.

Основну борбену, покретачку и морално-политичку снагу ЈА чинили су чланови КПЈ и СКОЈ-а. Југословенска армија изашла је из рата са око 70.000 чланова КПЈ и 85.000 чланова СКОЈ-а.

У завршници другог светског рата оружане снаге нове Југославије биле су потпуно развијене у сва три дела и сва три вида. Постојале су велике оперативне снаге, партизанске јединице и војнопозадински органи. Били су развијени и Коппена војска и Ратна морнарица и Ратно ваздухопловство, са родовима и службама.

У завршној офанзиви ЈА - иако наше Ратно ваздухопловство у односу на савезничке армије није било велико - имали смо 217 борбених авиона, оно је извршавало основне борбене задатке, а тежиште његове активности било је на ваздухопловној подршци и извиђању. Од ваздухопловних снага имали смо Прву и Другу ескадрилу (Вис, Задар), под оперативном командом рАФ-а, и у Војводини две ваздухопловне дивизије - Четрдесет другу јуришну и једанаесту ловачку, од којих је у марту 1945. формирана Групаваздухопловних дивизија. Од 18. августа 1944. до 15. маја 1945. наша авијација је извршила 6.769 борбених летова.

У завршној етапи НОР-а, дивизија је била основна ударна снага са којом су армије, односно корпуси, реша-

вали оперативне борбене задатке. Она је у то време толико борбено и квалитетно ојачала да је битно повећана њена ватрена моћ, ударна снага и покретљивост. Дивизија ЈА из завршног периода НОР-а била је идентична тадашњим дивизијама осталих армија.

Захваљујући помоћи у наоружању и ратној техници која је примљена од Совјетског савеза (после београдске операције) и од западних савезника, ојачана је борбена моћ јединица ЈА и формиране су крупније ваздухопловне формације. Но, та помоћ иако је много значила ни издалека није могла задовољити растуће потребе ЈА, тако да њено основно наоружање и даље остаје оно које је отето од непријатеља (то се не односи на 15. корпус, чије су јединице комплетно биле наоружане модерним совјетским оружјем, а о чему је било речи раније - примедба аутора).³⁵²

Навешћемо само неколико изјава савезничких истакнутих личности из којих се може сагледати како су они оцењивали Народноослободилачку војску Југославије, односно Југословенску армију.

У емисији Радио-Москве од децембра 1942. године се каже: »Највећи део ратног терета у Европи носе Руси . . . а један добар део . . . носе партизани мале Југославије. Осовина је морала да одвоји неколико десетина својих дивизија за Југославију, иако су им оне биле неопходно потребне за Источни фронт. Од Словена Руси и Југословени дали су највеће жртве у борби против фашизма. Они већ месецима примају ударце крвавог фашизма. Руси и Југословени једни друге узајамно помажу, боре се раме уз раме и бију бој за напредак целог човечанства . . .«

У »Њујорк Тајмсу«, децембра 1943. године стоји: »Сједињени тежњом за слободу, ови војници (југословенски партизани - примедба аутора), без обзира на то шта мисле идеолози о њима и њиховим вођама, као што је признао и председник Черчил, имају према себи више непријатељских дивизија него 5. и 8. армија у Италији«.

352) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 499-500; Ф. Трго, наведени реферат, стр. 26; Никола Антић, Оружане снаге нове Југославије у завршној офанзиви за ослобођење *земље*, стр. 41-43; др. Гојко Миљанић: Руковођење у завршној етапи народноослободилачког рата, стр. 57-78 (за оба аутора књига: Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција у Југославији у завршној етапи другог светског рата, Београд 1978).

Свесловенски комитет у поздраву са своје седнице од 16. и 17. октобра 1943. године народима Југославије, каже: »Ми верујемо, ми знамо, да зора победе руди над светом. Ту победу носи на својим заставама Црвена армија, која задаје жестоке ударце заједничком непријатељу. Ту победу убрзавате ви, драга браћо, својим храбрим и јуначким борбама . . . Целокупно слободно човечанство са поносом и радошћу прати ваше јуначке бојеве. Ваши успеси надахњују народе других земаља, које је Хитлер подјармио. Ваше бригаде, батаљони и одреди били су ти који су у току најжешћих бојева за Москву приковали у западној Србији четири немачке моторизоване дивизије. Ви сте присилили хитлеровско заповедништво да у току операција у северној Африци пребаци у централну и западну Босну трупе и ратну технику која је била одређена за северноафричко поприште ратних операција. Слободолубиви народи неће заборавити да је ваша Народноослободилачка војска у току две и по године приковала и десетковала више од 30 фашистичких дивизија.«

А председник владе Велике Британије сер Винстон Черчил је рекао: »Пошто сам прикупио потпуне податке, ја сам 23. јуна у Даунинг-стриту председавао конференцији начелника штабова. У току дискусије истакао сам велику корист од давања што је могуће веће помоћи југословенском противосовинском покрету који за свој рејон везује око 33 дивизије сила Осовина. . .

Оне су (јединице НОВЈ - примедба аутора) у војничком погледу такве вредности за нас да их морамо подржавати до крајњих граница, потчињавајући политичке обзире војничким. . .

Ми смо одлучно стали на страну маршала Тита због његове храбре и снажне борбе против немачких армија.«

Британски мајор Р. Робинсон, после повратка са ослобођене територије Југославије, у Доњем дому је рекао: »Никад нисам видео ратни напор толико потпун, тако стопроцентан. Човек мора бити задивљен гледајући их све како се боре: људи, жене и деца. То им је једина тежња у животу . . . Ако пошалемо опрему Титу и његовим људима, знамо да ће она бити добро и како треба искоришћена.«

Шеф англоамеричке војне мисије при Врховном штабу НОВЈ генерал Маклин марта 1944. године каже: »Кад сам се падобраном спустио у Југославију пре шест месеци, нашао сам да је народноослободилачки покрет много

значајнији него што се сматрало у иностранству. Од неколико група храбрих људи који су се борили у шумама и по планинама, Народноослободилачка војска Југославије, под блиставим руководством маршала Тита, израсла је у велику дисциплиновану и увежбану снагу, подељену у многобројне корпусе и дивизије, вођену искусним командним кадром, а која се наоружавала и снабдевала од непријатеља. Толика је вештина партизанских вођа и толики су јунаштво и одлучност бораца да је непријатељ принуђен да задржи у Југославији многе дивизије које би иначе биле употребљене на другим фронтима. Немци ни с тим дивизијама нису могли учинити више него да држе веће градове и покушавају да држе слободне комуникације између њих. Они трпе тешке губитке под ударима Народноослободилачке војске која ослобађа све веће делове земље и уводи у њима ефикасну народну власт. . . .«

Командант савезничке авијације за Средоземље генерал Икер је изјавио: »Дошао сам у Београд да поздравим маршала Тита и да му захвалим за сву помоћ коју су југословенски народи дали у спасавању америчких авијатичара. Захваљујући тој помоћи, било је могуће да се неколико хиљада америчких авијатичара који су пали на југословенску територију спасу и врате на своју дужност. Ти амерички авијатичари су, сви без разлике, изјављивали по свом повратку да су југословенске народноослободилачке власти и партизани водили велику бригу о њима и с њима у сваком погледу одлично поступали«.

Шеф француске војне мисије, генерал Де Пејрон, изјавио је априла 1945. године: »С посете фронту 3. југословенске армије односим утиске које никада нећу заборавити . . . Мило ми је што сам упознао борце који су за четири године својом херојском борбом дизали дух не само ваших народа него и дух отпора поробљене Француске. Борба југословенских партизана увек је у Француској с великом љубављу праћена, а 'маки' су од вас много научили.«

А, »Краснаја звезда« 13. априла 1945. године, између осталог, пише: »У тој борби народи Југославије задобили су признање целокупног родољубивог човечанства; својом мужевношћу, чврстином, непомирљивошћу према освајачима, они су изазвали дубоко осећање и љубав совјетског народа«.

Из изнетих оцена, а њих је много више, јасно произлази због чега је Југословенска армија имала самосталан део стратегијског фронта у општем последњем јуришу против нацистичке Немачке.^{352a)}

САСТАНАК МАРШАЛА Ј. Б. ТИТА СА МАРШАЛОМ ТОЛБУХИНОМ И ФЕЛДМАРШАЛОМ АЛЕКСАНДЕРОМ

Почетком 1945. године НОВ и ПОЈ (касније Југословенска армија) држала је важан део општег стратегијског фронта, који је са свих страна стезао Немачку. Осим великих сила, као што смо изнели, једино је она међу војскама десетина чланова Антихитлеровске коалиције имала свој самостални део стратегијског фронта, који се десним крилом везивао за Црвену армију у Мађарској, а левим крилом, преко Јадрана, за англо-америчке снаге у Италији. Она је то право себи прибавила тешком четворогодишњом борбом против заједничких непријатеља и сада се припремала за последњу битку за коначно ослобођење Југославије.

За време ових припрема, врховни командант Ј. Б. Тито састао се у Београду најпре са командантом 3. украјинског фронта у Мађарској маршалом Ф. Толбухином, а у фебруару са фелдмаршалом Х. Александером.

Снаге 3. украјинског фронта после ослобођења Београда биле су усмерене према Мађарској и Аустрији. На територији Југославије остала је Ваздухопловна група »Витрук«, која је, према Московском споразуму, била додељена Југославији за формирање две ваздухопловне дивизије.

Разговори су се водили о усклађивању предстојећих операција у југоисточној и јужној Европи са општим циљем да се сломи нацистичка Немачка.

Врховни командант Ј. Б. Тито је правовремено указао да сарадња са савезницима може бити заснована само на потпуно равноправним односима, без мешања у руковођење операцијама, јединицама и ел. Он је био категоричан у одлуци да се не може нико мешати у командовање јединицама НОВЈ, односно ЈА, без сагласности надлежних југословенских штабова.

352a) »Народна армија«: Рекли су о нашој борби, 7. мај 1965. године.

На састанку одржаном у Београду 21. и 24. фебруара 1945, маршал Југославије Ј. Б. Тито и фелдмаршал Харолд Александер (командант англо-америчке 15. групе армија) постигли су споразум о координирању операција јединица Југословенске армије и савезничких снага у Италији. Уговорено је, поред осталог, да снаге НОВЈ, односно ЈА, до 30. марта почну операције долином реке Уне према Лици и Горском котару, да би на себе привукле немачки 97. армијски корпус из Истре и Словеначког приморја и олакшале савезничку офанзиву према северној Италији.

На крају разговора Тито и Александер су се договорили да 26. фебруара издају заједничко саопштење о резултатима успешно вођених разговора. Тога дана је Александер посетио Сремски фронт, а затим је авионом отишао у посету команданту 3. украјинског фронта маршалу Совјетског Савеза Фјодору Ивановичу Толбухину.

У извештају - депеши Александер је известио начелника Империјалног генералштаба да је посетио Сремски фронт који држе партизанске снаге код Шида: »То је прописно организован фронт са рововима, артиљеријом, митраљезима и противавионским топовима, итд; тамо се воде доста жестоке борбе и партизани имају успеха у нападима на немачке положаје и у заробљавању Немаца; мој утисак је да је Југословенима вредно помоћи и да се они боре ограниченим средствима да би истерали Немце из своје земље.«³⁵³⁾

Истог дана (24. фебруара) фелдмаршал Александер је изјавио: »Сјајне нације не постају случајно; њих ствара карактер њиховог народа. Југославија може заиста да се поноси својим синовима. Али, тек када сам се искрцао у Италију са својим победоносним армијама, разумео сам и правилно оценио велику помоћ и подршку коју сте пружили савезничкој страни.

Успешним методом герилског ратовања ви сте задржавали и десетковали непријатељеву снагу од 15 до 20 дивизија која је иначе могла бити употребљена против нас или против савезника на неком другом фронту.

353) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 540; др Урош Костић, наведена књига, стр. 35-45; Т. Фабијан, наведена књига, стр. 27; др Г. Миљанић, наведена књига, стр. 76; Владимир Дедијер: Сведочанства о другом светском рату, Београд 1980, стр. 610.

Нападајући уз дугу чизму Италије, бацао сам поглед преко мале површине воде која нас дели од југословенских планина и осећао, с топлином и дивљењем, да се тамо, преко мора, налазе наши прави другови по оружју који се боре за исту ствар и против истог непријатеља.»^{353a}

РАСПОРЕД НЕМАЧКИХ СНАГА НА ЈУГОСЛОВЕНСКОМ РАТИШТУ У ПРОЛЕЋЕ 1945. ГОДИНЕ

На југословенском ратишту немачке трупе су продужиле да воде упорне борбе на фронту који се протезао од реке Драве до Јадранског мора, на линији: Драва од Доњег Михољца - Дунав - Шаренград - ушће Дрине - Сарајево - Бања Лука - Бихаћ - Госпић - Карлобаг. Фортификацијско уређење одбране било је различито. У Срему, између Дунава и Саве, била је изграђена одбрамбена утврђена зона. То је био, изузев ширег рејона Сарајева, најистуренији део немачке одбране не само у Југославији, већ према истоку уопште. Тако истурени фронт у Срему немачке трупе су морале држати ради затварања савског правца и обезбеђења једине комуникације преко Босанског Брода којом су се извлачиле јединице немачке Групе армија »Е« из рејона јужно од Саве. Од Саве према југозападу до Јадранског мора, немачке јединице нису имале непрекидни фронт, већ су јачим снагама запоселе само упоришта на важнијим комуникацијским чворовима. Најјача упоришта била су у ширим рејонима: Бијел>ина, Брчко, Сарајево, Добој, Бања Лука, Босански Нови, Бихаћ и Госпић.

Таквим протезањем фронта и његовом упорном одбраном немачка Врховна команда оружаних снага у ствари је обезбеђивала бокове и позадину немачкој Групи армија »Југ« у Мађарској и Групи армија »Ц« у Италији, као и комуникације у Словенији које су повезивале те две велике војне групације. Поред других одбрамбених положаја (тзв »Југоисточни бедем« и сл.), ради одбране Загребa предузете су мере да се око њега, у широком луку, изгради тзв. Звонимирова линија, која би се протезала од Драве, преко Копривнице, Крижеваца, Врбовеца, Дугог Села до Карловца. Међутим, због сталне активности снага Југословенске армије у позадини непријатеља, радови на тој линији су само понегде једва били започети.

353a) Лист»Народнаармија«: Рекли су о нашој борби, 7. мај 1965. године.

Непосредно пред офанзиву Југословенске армије распоред немачких снага у Југославији био је следећи:

- 15. козачки корпус на десној обали Драве од Вировитице до Чађавице;
- 91. армијски корпус од Чађавице до Даља;
- 34. армијски корпус на Сремском фронту и око Бијељине и Брчког;
- 21. брдски армијски корпус у долини реке Босне, са тежиштем у ширем рејону Сарајева;
- 15. брдски армијски корпус у долини Уне и на простору Лике, Кордуна и Горског котара;
- 97. армијски корпус у Истри и Словеначком приморју;
- 69. армијски корпус за нарочиту употребу на простору Копривница - Загреб - Карловац, и
- јединице под командом СС и полиције у Словенији, Словеначком приморју, Истри и Фурланији и др.³⁵⁴⁾

Као што се види, пред почетак друге етапе завршних операција, Југословенска армија је на свом одвојеном фронту имала против себе немачку Групу армија »Е«, односно седам армијских корпуса са 44 дивизије и друге јединице - укупно 450.000 војника, распоређених по целој дубини југословенског ратишта и решених да што дуже очувају своје позиције у Југославији. Поред поменутог броја немачких војника, на територији југословенског ратишта борило се и преко 230.000 квислиншких војника (квислиншке снаге биле су потчињене командантима оних немачких корпуса и дивизија на чијем су се подручју налазиле). Укупно немачке и квислиншке снаге бројале су преко 680.000 људи.³⁵⁵⁾

354) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 501-503 и 539-540; др Урош Костић, наведена књига, стр. 32-33.

355) Т. Фабијан, наведена књига, стр. 26; Н. Анић, наведена књига, стр. 41.